

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-80-3-33-36>**Германов Сергій Андрійович,**

начальник відділу матеріального забезпечення

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0151-7680>

ОКРЕМІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ВЧИНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються окремі детермінанти, що впливають на вчинення неповнолітніми незаконного заволодіння транспортними засобами в Україні. Вказано, що детермінанти незаконного заволодіння транспортними засобами неповнолітніми необхідно диференціювати таким чином: 1) соціально-виховні детермінанти – зумовлені відсутністю суспільної моралі через брак необхідних знань, вмінь та навичок соціального діалогу; 2) організаційно-управлінські – детермінанти, зумовлені відсутністю налагодженого механізму державного управління (політико-економічна нестабільність); 3) правові – детермінанти, зумовлені прогалинами у законодавчому та законотворчому апараті держави. Зазначено, що розповсюдження алкоголізму, наркоманії та ігроманії серед підлітків часто штовхає останніх на вчинення кримінальних правопорушень, що зумовлено прагненням заробити кошти на алкоголь та наркотики, самоствердитись перед однолітками або неконтрольованою поведінкою, яка є наслідком сп'яніння. Несвоєчасне реагування працівниками правоохоронних органів на незаконне заволодіння транспортними засобами неповнолітніми особами, неналежна охорона місць для паркування, відсутність необхідної кількості камер відеоспостереження тощо – все це є чи не найголовнішими факторами, які сприяють вчиненню неповнолітніми досліджуваного кримінального правопорушення. Підсумовано, що сьогодні незаконне заволодіння транспортними засобами неповнолітніми особами є достатньо розповсюдженим діянням, що зумовлено низкою детермінантів, основними з яких визначено соціально-виховні та нормативно-правові прогалини, а також нігілізм правоохоронних органів. Сучасна Україна потребує актуальних теоретико-прикладних напрацювань, здатних знизити якісно-кількісний показник вказаного виду протиправної діяльності шляхом усунення відповідних детермінаційних комплексів.

Ключові слова: неповнолітній, незаконне заволодіння, транспортний засіб, детермінанти, кримінальне законодавство, кримінальне правопорушення.

Постановка проблеми. Сьогодні кримінально-протиправна діяльність неповнолітніх осіб продовжує удосконалюватись, що негативно впливає на загальну кримінологічну ситуацію в Україні. Останнє можна пояснити низкою факторів, серед яких: 1) рудиментарність ювенального кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх осіб; 2) відсутність сучасних кримінологічних практик запобігання кримінально протиправній діяльності підлітків; 3) відсутність віктимологічних комплексів, необхідних для запобіжної роботи із жертвами кримінальних правопорушень неповнолітніх осіб; 4) прогалини у доктринальній розробці вказаної проблематики. Останній фактор є провідним та, в першу чергу, стосується наукових пошуків в царині встановлення детермінантів вчинення окремих кримінальних

правопорушень. Одне з таких правопорушень – незаконне заволодіння транспортними засобами, яке є достатньо розповсюдженим серед неповнолітніх. Отже, враховуючи вказане, пропонуємо зупинитись на цій проблемі більш детально.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі розгляду особливостей кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом присвятили свої праці такі вчені, як: О.М. Джу́жа, В.П. Ємельянов, М.І. Мельник, В.А. Мисливий, О.М. Литвинов, М.О. Свірін та інші.

Метою статті є розгляд окремих детермінантів, що впливають на вчинення неповнолітніми незаконного заволодіння транспортними засобами в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відтак «причинами називаються такі явища, що породжують, викликають

інші явища – наслідки. Явище (процес, подія) називається причиною іншого явища (процесу, події), якщо: 1) перше передує другому в часі; 2) перше є необхідною умовою чи передумовою, основою виникнення або зміни, розвитку другого. Іншими словами, якщо перше породжує друге» [1, с. 121]. «Із урахуванням викладеного вище під причинами злочинності у кримінології розуміють ту сукупність соціальних явищ і процесів, що породжують, зумовлюють її існування і відтворення в суспільстві» [2, с. 121]. На нашу думку, детермінанти незаконного заволодіння транспортними засобами неповнолітніми необхідно диференціювати таким чином: 1) **соціально-виховні детермінанти** – зумовлені відсутністю суспільної моралі через брак необхідних знань, вмінь та навичок соціального діалогу; 2) **організаційно-управлінські** – детермінанти, зумовлені відсутністю налагодженого механізму державного управління (політико-економічна нестабільність); 3) **правові** – детермінанти, зумовлені прогалинами у законодавчому та законотворчому апараті держави.

«Під детермінантами незаконного заволодіння транспортними засобами необхідно розуміти сукупність причин, умов та корелянтів, що породжують й зумовлюють вчинення даного злочину, а також взаємодіють і взаємозв'язані поміж собою та спрямовані на формування особистості злочинця, її волі та свідомості, вчинення зазначеного суспільно небезпечного діяння і досягання злочинного наслідку... У наукових джерелах основними детермінантами загальної злочинності названо такі: 1) низький рівень виробництва; безробіття; зниження життєвого рівня більшої частини населення, негативний ефект якого в багато років посилюється експансією західної культури та розвитком споживацької ідеології; 2) неефективний та несправедливий розподіл національних багатств і сукупного суспільного продукту; 3) розшарування, інтенсивне поширення соціальної нерівності, де її основа є хворобливою: нерідко джерелом багатства є кримінальна діяльність, корупція у владних структурах. Це, у свою чергу, зумовлює: негативну оцінку діяльності владних структур, зниження авторитету закону; 4) брак засобів для функціонування органів державного управління, у тому числі правоохоронних; зниження ефективності роботи ОВС та прокуратури, звільнення із цих органів досвідчених, професійних кадрів; послаблення виправної функції та посилення криміногенної ролі системи виконання покарань до такого ступеня, що загальний ефект її функціонування може бути негативним; 5) дефекти функціонування системи правоохоронних органів; 6) розвиток сепаратизму, який виявляється в поширенні міжнаціональних, міжнародних та міжрелігійних суперечностей та виникненні конфліктів на цьому ґрунті; 7) недоліки системи виховання (сімейного, релігійного, шкільного, суспільного); криза системи виховання та навчання молодого покоління (сім'ї, шкільного виховання, системи спортивних секцій та центрів дозвілля), що зумовлена як економічними, так і ідеологічними факторами; 8) погіршення здоров'я нації (фізичного, психічного, морального); неефективність функціонування профілактики різноманітних захворювань (у тому числі психічних відхилень, що виявляється у зростанні проявів агресії); 9) пияцтво та наркоманія, їх розповсюдження. Ці процеси, з одного боку, ніби нейтралізують невдоволеність життям та невдоволеність державною владою, а з іншого – споживання спиртного та наркотиків неминуче призводить до зростання рівня злочинності, деградації населення; 10) низька ефективність позитивного інформаційного

та ідеологічного впливу; 11) кримінальна самодетермінація (втягування громадян у кримінальну діяльність представників злочинного світу); 12) недосконалість законодавства, що певною мірою зумовлено прорахунками, а також проникненням кримінальних елементів у владні структури, лобюванням формування певного правового середовища, створенням режиму найбільшого сприяння кримінальній діяльності» [1, с. 133]. Ми погоджуємось із запропонованими блоками, які, на наш погляд, відображають основні детермінанти кримінально протиправної діяльності в Україні, а тому можуть мати відношення і до незаконного заволодіння транспортними засобами неповнолітніми особами.

Соціально-виховні детермінанти незаконного заволодіння транспортними засобами неповнолітніми. Неповнолітні особи є найбільш уразливими суб'єктами кримінальної відповідальності. Це пояснюється складністю їхньої особистості, яка є не до кінця сформованою, більш гнучкою та піддатливою впливам оточуючого середовища. Підлітки – та категорія кримінальних правопорушників, яка достатньо легко піддається сторонньому впливу, як позитивному, так і негативному. Саме тому відсутність належного батьківського контролю, низький соціальний рівень родини та байдужість до виховання дитини складають підґрунтя для перших спроб кримінально протиправної діяльності. «Соціально-психологічні та соціально-культурні детермінанти – це фактори як внутрішньо-особистісного, так і зовнішнього (загальнокультурного, етичного) характеру» [1, с. 123]. «На формування особистості, яка вчиняє незаконне заволодіння транспортним засобом без мети наживи, впливає: послаблення соціальної ролі інституту сім'ї (знову ж таки через вимушеність постійного перебування у пошуку заробітку); збільшення з року в рік кількості соціальних сиріт; атрофія функцій школи як інструменту виховання; нерівність у можливостях доступу до вищої освіти; відсутність належної організації сфери дозвілля та культурного відпочинку; поширення пияцтва, алкоголізму і наркоманії серед різних прошарків населення країни. Також особливе занепокоєння викликають певні недоліки виховання в родині. Йдеться про те, що «незрілість» шлюбів (і, як наслідок, великий відсоток розлучень), небажання або невміння займатися вихованням дитини, значне поширення насильства (від сексуального до економічного) в сім'ях накладають свій відбиток на формування особистості. Крім того, необхідно наголосити на тому, що виховна робота в школі залишає бажати кращого. Передумова цього стану полягає в тому, що рівень професіоналізму педагогів та оплата їхньої праці часто не відповідають вимогам індивідуальній, творчій, а часом і профілактичній роботі зі школярами. Взаємодія школи зі спеціалізованими підрозділами органів внутрішніх справ майже відсутня, а вельми ефективні інститути медіації та шкільних служб порозуміння так і залишаються нерезалізованими в Україні» [1, с. 134]. Звичайно, розмежування незаконного заволодіння транспортними засобами неповнолітніми з корисливим мотивом або без такого є достатньо важливим, що можна пояснити виділенням специфічних внутрішніх настанов кримінального правопорушника. Так, наприклад, якщо заволодіння з корисливою метою, частіше за все, вчиняється через брак коштів, відсутність у родини можливості забезпечити дитину необхідним тощо, то у випадку заволодіння без мети наживи можна говорити про наявність інших детермінант, серед яких, здебільшого, ті, що зумовлені соціально-виховними аспектами: відсутність навичок будувати

нормативно дозволених взаємовідносин із оточуючим середовищем; відсутність елементарної правової освіти; неправильно сформований морально-етичний комплекс; наявність девіацій тощо. Таким чином, наявність корисливого мотиву інколи може свідчити про безвідповідність вчинку дитини, зумовлену браком коштів. Без такого мотиву – це завжди порушення у вихованні.

Сьогодні розповсюдженими є випадки «об'єднання молоді у численні неформальні групи за специфікою субкультури (від кримінальних до депресивних субкультур готів, емо, хуліганської субкультури футбольних фанатів тощо). У таких групах існують розгалужені правила та власні нормативи. Деякі такі об'єднання мають суто кримінальний характер, в яких підлітки здійснюють протиправні діяння. У решті ж випадків такі групи сприяють формуванню певних якостей особистості, що демонструють її залежність від діяльності групи, групового нарцисизму та підвищених потреб самоактуалізації. Саме ці якості доволі часто знаходяться в основі вчинення акту незаконного заволодіння транспортним засобом з метою підтвердження свого статусу як члена групи, тобто певного «тесту на відповідність» вимогам тієї групи, до якої відносить себе неповнолітня особа. Поширення пияцтва, алкоголізму і наркоманії серед різних прошарків населення країни також виступає відповідним фактором, що зумовлює незаконне заволодіння транспортними засобами» [1, с. 133]. М.О. Свірін визначив такі причини й умови, що сприяють вчиненню незаконного заволодіння транспортними засобами: «1) низький морально-культурний рівень значної частини осіб, конкретним проявом якого є небажання працювати, пияцтво, зневаження норм і правил співіснування, визначених у суспільстві; 2) недостатня кількість гаражів та охоронюваних стоянок для транспортних засобів; нескладні протиугінні пристрої та стандартні замки, що легко відмикаються; недосконалість системи реєстрації транспортних засобів, що дозволяє поставити на облік викрадені автомобілі тощо; 3) соціально-економічні, соціально-психологічні, правові, психічні та організаційні детермінанти незаконного заволодіння транспортними засобами в Україні» [3, с. 112–126]. На нашу думку, такий підхід вченого є занадто узагальненим та не демонструє повною мірою проблематику детермінації незаконного заволодіння транспортним засобом неповнолітніми особами. У межах цього блоку ми хочемо звернути увагу на те, що розповсюдження алкоголізму, наркоманії та ігроманії серед підлітків також штовхає останніх на вчинення такого роду кримінальних правопорушень, що зумовлено прагненням заробити кошти на алкоголь та наркотики, самоствердитись перед однолітками або неконтрольованою поведінкою, яка є наслідком сп'яніння.

Організаційно-управлінські детермінанти незаконного заволодіння транспортними засобами неповнолітніми. Сьогодні однією з основних проблем розповсюдження кримінально протиправної активності є політико-економічна нестабільність, яка негативно відбивається і на роботі правоохоронних органів. «Соціально-економічними причинами й умовами даного кримінального правопорушення М.О. Свірін назвав стан економіки держави загалом, рівень безробіття, розмежування суспільства на прошарки й неможливість, у зв'язку з цим, забезпечення однакового рівня задоволення представниками різних соціальних прошарків своїх матеріальних потреб, загострення міграційного стану» [3, с. 112–126]. «Слід звернути увагу на недостатню участь органів внутрішніх справ в усуненні

умов, що сприяють вчиненню незаконного заволодіння транспортними засобами неповнолітніми особами, на некваліфіковане проведення розслідування кримінальних проваджень із незаконного заволодіння транспортними засобами. Низьким залишається розкриття неправомірних заволодіннь транспортними засобами. Основні причини низького розкриття вказаних злочинів полягають, на думку вчених, в непрофесіоналізмі працівників правоохоронних органів; несумлінному ставленні до виконання своїх обов'язків, що полягає у невиконанні окремих слідчих дій у процесі розслідування кримінальних проваджень або ж невчасному порушенні останніх, що призводить до «тяганини» [3, с. 112–126]. На жаль, сьогодні держава не здатна повною мірою забезпечити громадян необхідною кількістю робочих місць, проблемним також є вступ до вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ), що зумовлено незначною кількістю бюджетних місць, великими конкурсами та незадовільним рівнем загальної середньої освіти, якої інколи не вистачає для вступу до ВНЗ. Окремої уваги заслуговує нігілізм правоохоронних органів, що має наслідком зневажливе ставлення неповнолітніх та формує у них відчуття безкарності. Несвоєчасне реагування працівниками правоохоронних органів на незаконне заволодіння транспортними засобами неповнолітніми особами, неналежна охорона місць для паркування, відсутність необхідної кількості камер відеоспостереження тощо – все це є чи не найголовнішими факторами, які сприяють вчиненню неповнолітніми досліджуваного кримінального правопорушення.

Правові детермінанти незаконного заволодіння транспортними засобами неповнолітніми. До правових детермінант незаконного заволодіння транспортними засобами в Україні, на думку М.О. Свіріна, належать «прогалини законодавства, дефіцит його офіційного тлумачення, можливість уникнення справедливого покарання за вчинений злочин тощо. Важливими є також технічні детермінанти, що породжують й зумовлюють вчинення даного злочину, а саме: відсутність сигналізації та інших протиугінних засобів, що встановлюються на транспортному засобі, а також віктимологічні причини й умови (недотримання власником транспортного засобу правил безпеки – залишення автомобіля поза межами охоронюваних стоянок або не замкненими; залишення ключа в замку запалювання тощо)». Організаційні детермінанти М.О. Свірін убачає «переважно в недоліках й упущеннях у діяльності ОВС щодо боротьби з незаконними заволодіннями транспортними засобами, а саме в: недостатньо ефективній роботі з розкриття злочинів; неефективній інформаційно-аналітичній роботі щодо вивчення цієї категорії злочинів; не обґрунтуванні відмов у порушенні кримінальних справ за фактами вчинення даного злочину; незадовільному стані організації виїзду слідчо-оперативних груп на місце вчинення злочину; неефективному проведенні загально-профілактичних та індивідуально-виховних заходів; слабкому впливі та не усуненні обставин, що зумовлюють вчинення злочинів, які регулюються; ігноруванні вимог про систематичне роз'яснення власникам транспортних засобів про необхідність встановлення протиугінних пристроїв; незадовільному контролі за додержанням водіями і власниками транспортних засобів заходів щодо їх збереження; незадовільному матеріально-технічному забезпеченні підрозділів карного розшуку, які безпосередньо забезпечують протидію цим видам злочинів» [3, с. 112–126]. Ми підтримуємо думку вченого та зі свого боку хочемо додати,

що сучасне кримінальне законодавство є достатньо гуманним в частині встановлення кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом. Аргументом на користь нашої думки є ч. 4 ст. 289 КК України, в якій вказано, що звільняється від кримінальної відповідальності судом особа, яка вперше вчинила дії, передбачені частиною першою цієї статті, та добровільно заявила про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки [4]. При цьому незначною є і санкція ч. 1 ст. 289, яка передбачає покарання у вигляді обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк.

На нашу думку, норма є занадто лояльною, що сприяє розповсюдженню таких діянь серед неповнолітніх осіб.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що сьогодні незаконне заволодіння транспортними засобами неповнолітніми особами є достатньо розповсюдженим діянням, що зумовлено низкою детермінантів, основними з яких визначено соціально-виховні та нормативно-правові прогалини, а також нігілізм правоохоронних органів. Сучасна Україна потребує актуальних теоретико-прикладних напрацювань, здатних знизити якісно-кількісний показник вказаного виду протиправної діяльності шляхом усунення відповідних детермінаційних комплексів.

Список використаних джерел

1. Горшков Д.В. Незаконне заволодіння транспортними засобами: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 241 с.
2. Даньшин І.М. Проблеми детермінації злочинності. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 1995. № 2. С. 115–123.
3. Свірін М.О. Запобігання органами внутрішніх справ незаконному заволодінню транспортними засобами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2010. 227 с.
4. Кримінальний кодекс України : Закон від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

References

1. Horshkov D. V. Nezakonne zavorodinnia transportnyy zasobamy: kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia [Illegal possession of vehicles: criminological characteristics and prevention]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 – kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo. Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2016. 241 s. [in Ukrainian].
2. Danshyn I. M. Problemy determinatsii zlochynnosti [Problems of crime determination]. *Visn. Akad. prav. nauk Ukrainy*. 1995. № 2. S. 115-123. [in Ukrainian].
3. Svirin M. O. Zapobihannia orhanamy vnutrishnikh sprav nezakonnomu zavorodinniu transportnyy zasobamy [Prevention of illegal possession of vehicles by internal affairs bodies]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 – kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo. K., 2010. 227 s. [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal code of Ukraine]: Zakon vid 05 kvit. 2001 r. № 2341-III. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].

Germanov Serhiy,

Head of the Department of Material Support

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0151-7680>

INDIVIDUAL DETERMINANTS AFFECTING MINORS IN ILLEGAL OWNERSHIP OF VEHICLES IN UKRAINE

The article examines certain determinants affecting the illegal possession of vehicles by minors in Ukraine. It is indicated that the determinants of illegal possession of vehicles by minors must be differentiated as follows: 1) socio-educational determinants – due to the lack of public morality due to the lack of necessary knowledge, skills and skills of social dialogue; 2) organizational and managerial – determinants caused by the absence of a well-established state management mechanism (political and economic instability); 3) legal – determinants caused by gaps in the legislative and law-making apparatus of the state. It is noted that the spread of alcoholism, drug addiction, and gambling among teenagers often pushes them to commit criminal offenses, which can be explained by the desire to earn money for alcohol and drugs, to assert themselves in front of their peers, or causes uncontrolled behavior that is a consequence of intoxication. Untimely response by law enforcement officials to the illegal possession of vehicles by minors, inadequate protection of parking spaces, lack of the necessary number of video surveillance cameras, etc. – all these are almost the most important factors that contribute to the commission of the investigated criminal offense by minors. It is concluded that today the illegal possession of vehicles by minors is a fairly widespread act, which is due to a number of determinants, the main ones of which are identified social-educational and normative-legal gaps, as well as the nihilism of law enforcement agencies. Modern Ukraine needs actual theoretical and applied studies capable of reducing the qualitative and quantitative indicator of the specified type of illegal activity by eliminating the relevant deterministic complexes.

Key words: minor; illegal possession, vehicle, determinants, criminal legislation, criminal offense.

Надійшла до редколегії 04.09.2022